

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE KINDERGARTEN EDUCATORS

У статті виділено і охарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. На основі теоретичного аналізу проблеми формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти автором визначено мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний та комунікативно-діяльнісний критерії.

Зокрема, мотиваційно-ціннісний критерій сформованості лідерських якостей майбутніх педагогів пов'язаний з тим, що лідером неможливо стати примусово, для успішного формування лідерських якостей особа повинна прагнути до цього, бути вмотивована на здобуття результату і постійно рухатися вперед в своєму саморозвитку, оскільки це є найважливішою цінністю для неї.

Емоційно-вольовий критерій відображає здатність майбутнього педагога регулювати свій емоційний стан, управляти своєю поведінкою, використовувати вольові резерви в непередбачуваних ситуаціях. Емоційна стійкість допомагає лідеру залишатися спокійним і рішучим навіть в стресових ситуаціях, що буде сприяти ухваленню зважених рішень. Воля дозволяє лідеру зберегти цілеспрямованість, наполегливість і дисципліну, не зважаючи на труднощі і перешкоди, які можуть виникнути в процесі досягнення поставленої мети.

Когнітивний критерій пов'язаний з наявністю у майбутніх педагогів необхідних знань про лідерство, його сутність, найважливіших лідерських якостей особистості в цілому, і здобувачів освіти, зокрема. Крім того, когнітивний критерій передбачає усвідомлення студентом власного лідерського потенціалу і розуміння рівня сформованості у себе лідерських якостей.

Комунікативно-діяльнісний критерій об'єднує в собі відразу два найважливіші компоненти лідерства – успішну комунікацію і прояв лідерських якостей в діяльності. Оскільки лідерські якості формуються і проявляються в процесі діяльності і спілкуванні з іншими людьми, то даний критерій є своєрідним еталоном міри прояву лідерських якостей майбутнього педагога.

У статті автором на основі виділених і схарактеризованих критеріїв та показників лідерських якостей здобувачів вищої освіти визначено високий, середній і низький рівні сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, лідерська компетентність, рівні

сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів.

The article highlights and characterizes criteria, indicators and levels of formation of leadership qualities of future educators of preschool education institutions. On the basis of a theoretical analysis of the problem of formation of leadership competence of students of higher education, the author determined motivational-value, emotional-volitional, cognitive and communicative-active criteria.

In particular, the motivational and value criterion for the formation of leadership qualities of future teachers is related to the fact that it is impossible to become a leader by force, for the successful formation of leadership qualities, a person must strive for this, be motivated to achieve results and constantly move forward in his self-development, because it is the most important value for her.

The emotional-volitional criterion reflects the future teacher's ability to regulate his emotional state, manage his behavior, and use willpower reserves in unpredictable situations. Emotional stability helps the leader to remain calm and decisive even in stressful situations, which will contribute to making balanced decisions. The will allows the leader to maintain purposefulness, perseverance and discipline, regardless of the difficulties and obstacles that may arise in the process of achieving the set goal.

The cognitive criterion is related to the availability of future teachers with the necessary knowledge about leadership, its essence, the most important leadership qualities of an individual in general, and education seekers, in particular. In addition, the cognitive criterion involves the student's awareness of his own leadership potential and understanding of the level of formation of his leadership qualities.

The communicative-activity criterion combines the two most important components of leadership at once – successful communication and the manifestation of leadership qualities in activity. Since leadership qualities are formed and manifested in the process of activity and communication with other people, this criterion is a kind of standard for the degree of manifestation of leadership qualities of a future teacher.

In the article, the author, on the basis of selected and characterized criteria and indicators of leadership qualities of higher education students, determined the high, medium and low levels of formation of leadership competence of future teachers of preschool education institutions.

Key words: leader, leadership, leadership qualities, leadership competence, levels of formation of leadership competence of future educators.

373.2.035:316.46-051
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.25>

Зажарська Г.П.,
асистент кафедри розвитку дитини
раннього і дошкільного віку
Державного закладу «Луганський
національний університет
імені Тараса Шевченка»

У контексті швидких соціальних і технологічних змін, професія вихователя дітей раннього і дошкільного віку стає максимально затребуваною суспільством через необхідність якісного виховання особистості починаючи з раннього віку. Освітні стандарти також вимагають від майбутніх

фахівців не тільки володіння теоретичними знаннями, але й здатності проявляти ініціативу, приймати відповідальні рішення та управляти освітніми процесами на високому рівні. Сьогодні вихователь стає не просто помічником й наставником дитини, а й координатором командної роботи

здатним створювати творче й інноваційне середовище. Саме лідерська компетентність спрямована на реалізацію означеного завдання, отже її формування під час професійної підготовки – пріоритетний напрям.

Сутність феномену «лідерство» досліджували соціологи (І. Брігс-Майєрс, М. Вебер, К. Пірсон, Г. Хофстеде; О. Кожем'якіна), психологи (Т. Адорно, Е. Фромм, З. Фрейд; С. Максименко, Г. Радчук), педагоги (Г. Васянович, О. Дубасенюк, С. Калашнікова, Л. Карамушка, І. Нестуля, Н. Семченко, Я. Яхнін тощо). Як бачимо, проблема лідерства, лідерських якостей та лідерської компетентності є об'єктом дослідження учених з різних галузей науки, натомість і сьогодні залишається відкритим питання щодо сутності лідерства та оптимального комплексу лідерських якостей, які б дозволили вирішувати складні завдання за невизначених обставин.

Проблема професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО широко висвітлена у студіях Л. Артемової, С. Бадер, Г. Беленької, Н. Гавриш, Л. Зданевич, С. Курінної, Т. Танько тощо.

Натомість, проблема формування лідерської компетентності майбутніх вихователів ЗДО ще недостатньо досліджена у сучасних наукових студіях як на практичному, так і на теоретичному рівнях. Відсутнє чітке розуміння структури означеного феномену, критеріїв оцінювання сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів та вихователів-практиків тощо.

Отже, **метою** статті є виокремлення й характеристика критеріїв, показників та рівнів сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів ЗДО.

На основі теоретичного аналізу проблеми формування лідерської компетентності майбутніх вихователів, їх змісту та структури маємо можливість виділити і охарактеризувати критерії та показники сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів ЗДО. До таких критеріїв ми відносимо: мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний та комунікативно-діяльнісний. Зупинимось на цьому більш детально.

Виокремлення **мотиваційно-ціннісного критерію** сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів пов'язане з тим, що лідером неможливо стати примусово, для успішного формування лідерських якостей особа повинна прагнути до цього, бути вмотивована на здобуття результату і постійно рухатися вперед в своєму саморозвитку, оскільки це є найважливішою цінністю для неї. Потреба в досягненні мети, мотивація на досягнення успіху, здорову конкуренцію та визнання іншими, спрямованість на професіоналізм і саморозвиток, усвідомлення лідерства як цінності, а також загальнолюдські та професійні цінності зумовлюють успіх та ефективність діяльності майбутнього вихователя-лідера [1].

Крім того, мотивація до лідерства і удосконалення власних лідерських якостей повинні мати ціннісну основу. Тобто ідеал лідера повинен полягати не в задоволенні власних амбіцій, не підпорядкуванні інших своїй волі, а в наявності ціннісного ідеалу, професійного ціннісного орієнтиру, який буде спрямовано на досягнення високодуховної мети.

До основних показників мотиваційно-ціннісного критерію відносимо:

– прагнення зайняти лідерську позицію в групі/колективі. Майбутній вихователь, який не боїться проявляти свій лідерський потенціал і свої лідерські якості спочатку орієнтований на активність. Проте, важливо розрізняти задоволення виключно особистих амбіцій і ціннісного орієнтиру на лідерство як шлях до саморозвитку та звернення;

– ціннісний орієнтир на активну життєву і громадянську позицію – майбутній вихователь не може бути пасивним споживачем інформації, виконавцем чітких вказівок, чи реалізатором шаблонних видів діяльності. Сучасний вихователь дітей раннього і дошкільного віку – це особистість з новаторськими ідеями, яка покликана зробити освітній процес в ЗДО інноваційним з урахуванням зовнішніх факторів впливу і тенденцій в розвитку науки і інформаційних технологій. Саме тому, одним із ціннісних установок майбутніх вихователів має стати саме орієнтир на активну життєву позицію, прагнення пізнати і вдосконалити педагогічну науку загалом, ініціювати і реалізувати суспільно-значимі активності, створювати творчий продукт;

– прагнення до самовдосконалення і самопізнання, що відображає спрямованість майбутнього вихователя ЗДО на професію і на себе, дозволяє не лише стати успішним професіоналом у майбутньому, але і удосконалити освітній процес на основі інноваційності. Безумовно, процес самовдосконалення потребує дисципліни, самодисципліни і креативності як невід'ємних якостей лідера.

Емоційно-вольовий критерій відображає здатність майбутнього вихователя ЗДО регулювати свій емоційний стан, управляти своєю поведінкою, використовувати вольові резерви в непередбачуваних ситуаціях. Емоційна стійкість допомагає лідеру залишатися спокійним і рішучим, навіть у стресових ситуаціях, що буде сприяти ухваленню зважених рішень. Воля дозволяє лідеру зберігати цілеспрямованість, наполегливість і дисципліну, не зважаючи на труднощі і перешкоди, які можуть виникнути в процесі досягнення поставленої мети. Останнім часом чимало науковців наголошують на емоційному інтелекті справжнього лідера, вважаємо, що для майбутнього вихователя та вихователя-практика розвинений емоційний інтелект є обов'язковою складовою професійною компетентністю.

Емоційно-вольовий критерій уміщує в собі низку показників, а саме:

- упевненість у собі і адекватна самооцінка – невід’ємна характеристика лідера, оскільки невпевнена у собі і в своїх силах людина не може бути лідером або його формальне лідерство спонукатиме появі в колективі неформального лідера. З іншого боку, впевненість у собі базується на адекватній самооцінці, здатності до рефлексії відносно своїх знань, умінь і навичок, сформованості тих чи тих особистісних рис;

- здатність до самоконтролю і управління своїм емоційним станом, що дозволить забезпечити резильєнтність і стресостійкість в різноманітних непередбачуваних ситуаціях, під час спілкування зі здобувачами, їх батьками, колегами та іншими суб’єктами освітнього процесу в системі дошкільної освіти. На етапі професійної підготовки майбутньому вихователю ЗДО також важливо вміти контролювати свій емоційний стан, оскільки з самого початку він включається в процес інтеракції з різними суб’єктами освітнього процесу;

- уміння швидко адаптуватися в непередбачуваних обставинах – маєтись на увазі бути гнучким, критично оцінювати зміни і підлаштовуватися під них, переймати досвід, підтримувати позитивний настрій і сприймати зміни як можливість для реалізації. Крім того, даний критерій передбачає наявність здатності розуміти емоційний стан інших людей, і, звісно, будувати модель поведінки з ними на основі розвинутого емоційного інтелекту.

Когнітивний критерій сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів пов’язаний з наявністю у здобувачів необхідних знань про лідерство, його сутність, найважливіших лідерських якостей особистості загалом, і здобувачів освіти, зокрема. Крім того, когнітивний критерій передбачає усвідомлення майбутнім вихователем власного лідерського потенціалу і розуміння рівня сформованості у себе лідерських якостей [2].

До основних показників когнітивного критерію відносимо:

- наявність знань у майбутніх вихователів ЗДО про сутність лідерства, лідерських якостей особистості, генезу становлення лідерських якостей на різних вікових етапах тощо, що дозволить успішно реалізувати професійну діяльність з одного боку, і з іншого – успішно формувати лідерські якості у дітей дошкільного віку;

- сформованість уявлень про шляхи, форми та методи формування лідерської позиції, лідерських якостей у дітей дошкільного віку, що дозволить формувати лідера-громадянина ще на етапі дошкільного дитинства;

- наявність знань про рівень сформованості власної лідерської компетентності, без чого неможливо об’єктивно оцінити власний лідерський потенціал, здійснити рефлексію відносно

лідерських якостей, які вже є, і які необхідно вдосконалити, або сформувати ті, які проявляються на низькому рівні.

Комунікативно-діяльнісний критерій

об’єднує в собі відразу два найважливіші компоненти лідерської компетентності – успішну комунікацію і прояв лідерських якостей в діяльності [3]. Оскільки лідерські якості формуються і проявляються в процесі діяльності і спілкуванні з іншими людьми, то даний критерій є своєрідним еталоном міри прояву лідерських якостей майбутнього вихователя ЗДО.

До показників комунікативно-діялісного критерію відносимо:

- уміння вибудовувати ефективну комунікацію з різними суб’єктами освітнього процесу, працювати в команді на основі емпатії і розвинутого емоційного інтелекту, що дозволить моделювати інтеракцію на основі суб’єкт-суб’єктного типу взаємодії. Цей показник є одним із найважливіших у роботі майбутнього вихователя-лідера;

- уміння організовувати різні види діяльності в освітньому процесі ЗВО, що відображає рівень активності і ініціативи майбутніх вихователів з одного боку, і з іншого – здатність демонструвати організаційні і комунікативні якості, креативність і інноваційність;

- реалізація лідерських якостей в процесі різних видів діяльності (волонтерської, громадської, суспільно-корисної, дозвілдової тощо), що відображає ступінь реалізації всіх найважливіших лідерських якостей особистості майбутнього вихователя.

На основі виділених і схарактеризованих критеріїв і показників сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів ЗДО, визначимо відповідні рівні: високий, середній і низький.

Високий рівень сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів ЗДО констатується у випадку, якщо здобувач намагається бути лідером в групі, претендує на активу роль в житті колективу, демонструє ціннісну установку на проактивну життєву і громадянську позицію, ініціативність в організації і проведенні різноманітних заходів, участь в діяльності органів студентського самоврядування, прагне до самопізнання, самовдосконалення, розкриття свого потенціалу; майбутній вихователю дітей раннього і дошкільного віку впевнений у собі і своїх можливостях, у нього адекватна самооцінка, сформоване вміння контролювати свою поведінку і емоційний стан під час взаємодії з оточуючими та в процесі виконання індивідуальної роботи; майбутній вихователю ЗДО вміє бути гнучким, швидко адаптуватися до зміни умов та діяти в непередбачуваних ситуаціях; здобувач освіти знає і розуміє сутність понять «лідер» і «лідерство», може виділити основні лідерські якості як особистості загалом,

а також і майбутнього вихователя, зокрема; розуміє механізм і шляхи формування лідерських якостей дошкільників, має чітке уявлення про особистісні лідерські якості і лідерський потенціал; вміє працювати в команді на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, емпатійний в процесі комунікації зі співрозмовниками, в процесі організації і реалізації видів діяльності (волонтерської, громадської; суспільно-корисної, дозвільної тощо) демонструє весь спектр лідерських якостей, які необхідні майбутньому вихователю в професійній діяльності і в процесі особистісного зростання (організаційні та комунікативні якості, відповідальність, адаптивність, інноваційність, емпатія, впевненість у собі і адекватна самооцінка, дисциплінованість, активність та ініціативність, креативність, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку).

Середній рівень сформованості лідерської компетентності майбутнього вихователя визначається за умови наявності у здобувача вищої освіти мотивації до проявлення активності та ініціативи, бажання брати участь в різноманітних видах діяльності в освітньому просторі ЗВО, але мотивація до того, щоб бути лідером в групі не є стабільною. Здобувач освіти може бути ініціативним в одному виді діяльності, а в іншому – виявляє більш пасивну позицію. Проте, загалом, у майбутнього вихователя присутня ціннісна установка на активну життєву та громадянську позицію під час професійної підготовки і бажання бути професіоналом своєї справи в майбутньому, в зв'язку з цим здобувач освіти намагається самовдосконалюватися і саморозвиватися.

На середньому рівні майбутній вихователю ЗДО демонструє в більшості випадків емоційну стабільність і здатність до саморегуляції, однак майбутній вихователю не завжди готовий діяти в незвичних обставинах або в непередбачуваній ситуації, і не завжди може визначити емоційний стан іншого в процесі взаємодії. Здебільшого, у нього адекватна самооцінка, але в деяких ситуаціях здобувач може бути невпевненим у своїх силах, а тому не готовим діяти, або потребує додаткової підтримки та допомоги в окремих видах діяльності з боку викладача або куратора.

Майбутній вихователю має уявлення про сутність лідерства, лідерської компетентності, розуміє, які якості необхідні лідеру-вихователю, знає про способи формування лідерських якостей дошкільників в умовах освітнього процесу, однак потребує додаткових знань про психолого-педагогічні аспекти формування лідерства в онтогенезі, традиційні і інноваційні форми та методи роботи з дітьми для формування в них лідерської позиції; має уявлення про власні лідерські якості, але може недооцінювати їх, а іноді – переоцінювати.

Характеризуючи середній рівень сформованості лідерської компетентності майбутніх

вихователів ЗДО, констатуємо наявність у них здібностей до ефективної комунікації з різними суб'єктами освітнього процесу, проте, такі здобувачі не завжди готові працювати в команді, вважають іноді за краще індивідуальну роботу, можуть виступити в ролі організатора при безпосередньому проханні куратора чи колективу, однак, самостійно не часто проявляють ініціативу; під час участі в різних видах активностей частково демонструють лідерські якості. Проте, такі якості більш характеризують ступінь зацікавленості в процесі виконання того чи іншого виду діяльності (відповідальність, дисципліна, креативність, намагання самовдосконалюватися), а не ініціативу, власне, самого здобувача вищої освіти.

Низький рівень сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів характеризується такими проявами з боку здобувачів: відсутність прагнення до виявлення активності, ініціативи, лідерської позиції у групі; здобувач освіти не проявляє бажання до активної участі в житті академічної групи, студентського самоуправління та самоврядування, не прагне до самовдосконалення в професійному сенсі, однак має особисті інтереси, які не пов'язані з майбутньою професією і намагається вдосконалюватися саме в цій галузі; здобувач освіти може бути невпевненим у собі в плані академічних знань і навичок, що спричиняє небажання брати участь в організації різних видів діяльності; майбутньому вихователю важко проявляти стресостійкість в невизначених та незвичних ситуаціях і контролювати свій емоційний стан, але це пояснюється тим, що здобувач освіти не зацікавлений в результаті тієї чи іншої діяльності, тому емоційний відгук вона не викликає; здобувачі, які демонструють низький рівень сформованості лідерської компетентності можуть і експресивно реагувати на невдачі, поразки або зміни (крик, гнів, конфлікт), до яких необхідно було адаптуватися; здебільшого, майбутні вихователі не можуть дати чітку характеристику сутності понять «лідер» і «лідерство», мають труднощі при визначенні та характеристиці лідерських якостей особистості, не знають про шляхи, механізми, форми і методи формування лідерських якостей дошкільників, ледве здійснюють рефлексію власних лідерських якостей; такі здобувачі здебільшого характеризують себе як «не лідера», пояснюючи різними причинами.

Під час реалізації різних видів діяльності такі здобувачі рідко проявляють лідерські якості, особливо активність і ініціативність, креативність, інноваційність, більшу частину завдань виконують задля прагматичної мети або відмовляються приймати активну участь у виховних заходах; їм важко працювати в команді і встановлювати ефективну комунікацію з іншими здобувачами, знаходити та

проявляти організаційні здібності та навички, відповідно, вони демонструють їх дуже рідко; у майбутнього вихователя може бути сформовано лише дві-три лідерські якості (відповідальність, толерантність, іноді креативність), які разом не можуть характеризувати його як лідера чи потенційного лідера.

Таким чином, нами було визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний та комунікативно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній та низький) сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів дітей раннього і дошкільного віку.

Подальші наші розвідки будуть присвячені діагностиці сформованості лідерської компетентності

майбутніх вихователів ЗДО на основі визначених критеріїв, показників та рівнів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бадер С. О. Критерії та показники сформованості ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 15. Т. 2. С. 9–13.
2. Нестуля О., Нестуля С. Критеріально-діагностична база формування лідерської компетентності майбутніх викладачів закладу вищої освіти *Вища школа*. 2021. № 10. С. 15–29.
3. Нестуля С.І. Структурні компоненти лідерської компетентності майбутніх бакалаврів з менеджменту. *Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. С. 225–235.